

УДК 377.4

DOI

ІНТЕГРОВАНІ ЗАНЯТТЯ У СИСТЕМІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ: ДОСВІД, РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кучерак Ірина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцентка кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін БІНПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

I.Kuchera@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4199-1328

Петрушак Оксана Михайлівна, старша викладачка кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін БІНПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

omp_7@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-0764-9438

Анотація. У статті розглядається питання впровадження інтегрованих занять в системі інклюзивного навчання, окреслено основні напрями та принципи впровадження інтегрованих занять в системі інклюзивного навчання, проаналізовано можливості інтеграції задля посилення ефективності освітнього процесу. У публікації зосереджено увагу на трактуванні базових дефініцій порушеної проблематики (інтеграція, інклюзія, інтегровані заняття), а також на унікальних можливостях, які надає інтеграція для реалізації основних завдань інклюзивного навчання як спосіб навчання і як дієвий інструмент формування знань, умінь та навичок.

Ключові слова: інтеграція, інклюзія, інтегровані заняття, інклюзивне навчання, професійна (професійно-технічна) освіта

Постановка проблеми

Акумулюючи культурні надбання сучасності, освіта змінює свою спрямованість від орієнтованості на знання до зосередженості на розвитку потенційних можливостей особистості. У таких умовах унікальність та компетентність фахівця постають як пріоритетні цінності. Водночас, зростання потреби у розв'язку комплексних проблем посилює доцільність синтезу знань із різних галузей.

Значні можливості для реалізації означеного передбачені впровадженням інтегрованих занять у системі інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Таке впровадження дозволяє посилити профілізацію навчання, забезпечити появу нових можливостей для досягнення цілісності засвоєння системи знань і умінь у розрізі обраної професії та формування «нового, інтегративного мислення як інструменту активного, творчого освоєння людиною світу» (О. Пометун).

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій

Окремі аспекти інтегрованого навчання досліджені у працях В. Безпалько, Б. Камінського, І. Зязюна, А. Коломієць, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, О. Пометун та інших. Проте, незважаючи на пильну увагу до порушеної проблеми, питання впровадження інтегрованих занять у систему інклюзивного навчання все ще не набуло належного розгляду, незважаючи на наявну тенденцію зростання чисельності дітей із психофізичними порушеннями та перспективу створення інклюзивних груп у кожному закладі професійної (професійно-технічної) освіти з огляду на першочергове право на зарахування до таких установ осіб із інвалідністю. Означене зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Формулювання мети статті

Метою публікації є окреслення основних напрямів та принципів впровадження інтегрованих курсів в системі інклюзивного навчання, а також аналіз можливостей інтеграції задля посилення ефективності освітнього процесу в умовах реалізації інклюзивного навчання. Окреслене дослідження є складовою проблематики, що розробляється в рамках теми «Компетентнісний супровід фахового зростання педагога професійної освіти на всіх етапах його освітньо-професійної траєкторії». науково-дослідної роботи кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін БІНПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Виклад основного матеріалу

Масові запити на унікальність, перехід від людського капіталу до людського потенціалу (О. Асмолов), зосередження уваги людини на «авторстві самого себе», скорочення дистанції між роботодавцем і працівником та інші тенденції, що постають драйверами розвитку сучасного суспільства, актуалізують потребу у підготовці успішної особистості,

здатної розв'язувати складні завдання, та забезпеченні навчально-методичних засад реалізації такого завдання.

У сучасному світі для здобуття освіти передбачені унікальні можливості. Однак для людини із особливими освітніми потребами та, зокрема, із інвалідністю, здобуття освіти часто перетворюється на нездійсненну місію або ж на завдання, реалізація якого супроводжується постійними складнощами. Відтак, значна частина визначених цілей і завдань залишається нереалізованими. З огляду на можливості, що надає професійна (професійно-технічна) освіта, це означає втрату впевненості у майбутньому та можливості реалізації власного потенціалу для подальшої трудової діяльності.

Починаючи із 2009 року, часу, коли Україною були ратифіковані основні міжнародні документи у сфері освіти, та завершуючи сьогоднішнім, відбулися значні зміни на різних рівнях провадження системи інклюзивного навчання. Зокрема, прийнято низку законів, що стосуються забезпечення інклюзії в Україні. Зокрема, Закон України «Про освіту», Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (15.09.2021), «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (15.08.2011) та «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» (28.07.2021). Проте досі потребують уточнення навчально-методичні засади забезпечення інклюзивного навчання, зокрема, питання адаптації та модифікації навчальних предметів (інтегрованих курсів) з урахуванням освітніх потреб учнів. Окрім того, актуальними постають проблеми розроблення основних принципів та алгоритмів створення інтегрованих курсів в системі забезпечення інклюзивного навчання. Їх вирішення передбачає окреслення основних напрямів та принципів впровадження інтегрованих занять в систему інклюзивного навчання, аналіз можливостей інтеграції задля посилення ефективності освітнього процесу.

Для реалізації основних завдань та мети даної публікації вбачаємо за доцільне розглянути більш детально базові дефініції порушеної проблематики: інтеграція, інклюзія, інтегровані заняття.

У науковій літературі^[1] інтеграцію розглядають як складний процес встановлення зв'язку між знаннями з метою забезпечення їх цілісної єдиної структури, що охоплює усі компоненти в діалектичному єдності. Інтеграція забезпечує не лише об'єднання знань, а й отримання нових об'єктів дійсності, яким притаманні інші властивості та цілі функціонування, що є особливо важливим, зважаючи на наявність різноманітних психофізичних порушень у тієї чи іншої особи із особливими освітніми потребами.

Інтеграція дозволяє переосмислювати загальну структуру організації навчання і підготовку учнів до сприйняття, розуміння та осмислення інформації, враховуючи особливості розвитку дитини із різними психофізичними порушеннями, постаючи «якісно відмінним від звичаєного способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках» [Бібік]. Окрім того, «інтегроване навчання... поживляє сам освітній процес, економить навчальний час і позбавляє учнів від перевтоми» [О.Пометун].

Інтеграція в один курс окремих предметів або ж інтеграція змісту та кінцевих цілей забезпечує можливість реалізації модифікації навчальних програм, зокрема їх змісту (шляхом спрощення, виключення, об'єднання тощо) з урахуванням особливих освітніх потреб учнів із зміною загального обсягу навчального навантаження та очікуваних результатів навчання [Постанова Кабінету Міністрів України, 15.09.2021] для учнів, які мають труднощі IV (труднощі тяжкого ступеня прояву) та V ступеня прояву (труднощі найтяжчого ступеня прояву).

Інтеграція предметів дозволяє ущільнити споріднений матеріал, що стосується однієї теми, уникаючи дублювання, та, водночас, виокремлюючи найважливіше. З урахуванням особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу, а також модифікації та адаптації окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів)

здійснюється інклюзивне навчання учнів відповідно до освітньої програми закладу освіти, у тому числі і згідно із індивідуальним навчальним планом [(Положення, 2021)].

У нормативно-правовому полі України інклюзивне навчання постає як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [] (Закон України «Про освіту», 2017).

Інклюзивне навчання учнів, у тому числі згідно з індивідуальним навчальним планом, здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти з урахуванням їх особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу, адаптації та/або модифікації окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів) [] (Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти).

Для реалізації основних завдань інклюзивного навчання інтеграція надає унікальні можливості і як спосіб навчання (перетин дисциплін забезпечує комплексне бачення досліджуваних предметів), і як дієвий інструмент формування знань, умінь та навичок завдяки об'єднанню сфер різних навчальних дисциплін та встановленню між ними логічних взаємозв'язків, що забезпечує цілісність та осмисленість сприйняття. Такий підхід особливо важливий, зважаючи на складнощі засвоєння навчального матеріалу учнями із психофізичними порушеннями розвитку:

- нестійку увагу;
- швидку втомлюваність;
- гіперактивність;
- низьку працездатність;
- несформованість мотивації до навчання;
- труднощі із застосуванням отриманих знань для реалізації поставлених завдань

Інтеграція забезпечує пізнання навчальних дисциплін у багатоманітності та єдності, а не фрагментарно і розрізнено так, як це відбувається за умови відсутності між ними кореляції. Завдяки інтеграції створюються оптимальні умови для розвитку потенціалу кожного учня завдяки активному пізнанню, пошуку причинно-наслідкових зв'язків, розвитку мислення, логіки, спостережливості. Окрім того, «впровадження інтегрованого навчання у освітній процес ЗП(ПТ)О – це спроба дати загальне, цілісне уявлення учням про навколишній світ, спробувати підвищити їх розумову активність. Якісно новим рівнем синтезованих знань учнів є інтегровані уроки, інтегровані курси з однорідних предметів, які об'єднуються навколо певної теми» [] (Кулішов,с.21).

Завдяки об'єднанню знань із різних дисциплін забезпечується різнобічний розгляд явищ, усвідомлення взаємозв'язку процесів, формування умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати знання. Відтак забезпечуються умови для розвитку формування цілісного світогляду. Для педагога інтегроване навчання надає можливість цілісного бачення свого предмету, усвідомлення співвідношення із іншими дисциплінами; поєднання потенціалу декількох предметів у створенні комплексних уявлень учнів про виробництво та науку загалом.

Водночас, реалізація інтегрованого навчання у освітньому процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти створює передумови для формування креативного мислення учнів та системно-комплексного підходу у вирішенні виробничих питань завдяки формуванню інтегрованих знань на основі загальноосвітніх і професійних.

Дисципліни загальноосвітньої підготовки, таким чином, створюють базу, основу для оволодіння учнями предметами професійної підготовки, а вивчення предметів професійної підготовки дозволяє учням закріпити, застосувати на практиці знання з загальноосвітніх дисциплін, доповнити і поглибити їх при опануванні науковими основами техніки, технології, організації і економіки виробництва. Однак, важливо усвідомлювати, що йдеться не про насичення змісту загальноосвітніх дисциплін професійно-спрямованим матеріалом, чи

навпаки, штучне наповнення уроків з предметів професійно-теоретичної чи професійно-практичної підготовки змістом загальноосвітніх дисциплін, а про інтеграцію знань, умінь, навичок з різних предметів, про синтез суб'єктивно нового знання.

У цьому контексті основним засобом формування інтегрованих знань учня є поєднання наукового поняття та його образу за допомогою психологічних процесів і субмеханізмів інтеграції. Поетапне формування понять передбачає наявність фази збагачення. На цьому етапі відбувається інтеграція знань із різних дисциплін завдяки асоціації, аналогії, метафорі.

Застосуючи міждисциплінарний напрям інтеграції змісту професійної освіти забезпечуємо цілісність та системне бачення учнями виробництва, що вивчається. Означене спричиняє встановленню міжпредметних зв'язків при створенні уніфікованих навчальних планів і програм за групами професій. Внутрішньодисциплінарний напрям інтеграції змісту професійної освіти характеризується планомірним переходом від загальних закономірностей інтеграційних процесів в освіті до часткових, методичних. Природно, основною вимогою при цьому є дотримання принципів структурування навчального матеріалу, зокрема: логіко-наукова і професійна обумовленість змісту навчальних дисциплін; взаємозв'язок теоретичного і практичного навчання; наступність знань і умінь; взаємозв'язок загальноосвітніх, загальнопрофесійних і професійних знань.

Важливим напрямом інтеграції у системі професійної (професійно-технічної) освіти вбачаємо інтеграцію науки і виробництва. Такий підхід сприяє зростанню технічного, технологічного, організаційного рівнів виробництва, розширенню теоретичних знань фахівців. У наукомістких галузях народного господарства змінюються структура і зміст праці робітника, що ставить вимогу поєднання теоретичної і практичної діяльності у процесі професійної підготовки. Інтеграція теоретичного і виробничого навчання забезпечує підготовку фахівців за інтегрованими професіями, що задовольняє вимогу розширення професійних функцій спеціалістів сучасного виробництва. Необхідність цілісності професійних знань і вмінь фахівця передбачає як теоретичну, так і практичну підготовку.

Інтеграція теоретичного і виробничого навчання забезпечує орієнтаційну основу професійної діяльності, що відповідає вимогам стрімкого оновлення знань і вмінь, та пріоритетності інтелектуальних вмінь. Сучасний стан і тенденції соціального та економічного розвитку передбачають підготовку фахівців, які не лише досконало володіють основами конкретної професії, а й уміють застосовувати свої знання для освоєння нових аспектів виробництва і трудових функцій.

Високі технології, автоматизація і комп'ютеризація виробничих процесів вимагають від робітничих кадрів високої кваліфікації. Для професійної діяльності кваліфікованих робітників характерним є ускладнення трудових функцій, необхідність оперативного відтворення та оновлення знань і вмінь, зростання значущості теоретичних знань, що забезпечується відповідним рівнем підготовки випускника (Собко, с. 10).

Теоретичне і виробниче навчання як основні компоненти фахової підготовки системи професійної освіти мають низку як спільних, так і відмінних рис. Взаємозв'язки між ними, які забезпечують єдність теоретичної і практичної діяльності, професійних знань і вмінь, ключових, загальнопрофесійних і фахових компетентностей реалізуються через інтеграцію теоретичного і виробничого навчання у закладах професійної освіти [Кулішов, с. 23].

Означене дозволяє зробити висновок про те, що систематичне використання інтегрованого підходу до організації освітнього процесу у закладах професійної освіти виробляє в учнів уміння критично осмислювати матеріал, що вивчається. Новий матеріал учні порівнюють із тими знаннями, які їм відомі, зіставляють їх, аналізують, додають із відомого раніше, і ця активна розумова діяльність по узагальненню нового під впливом раніше відомого із суміжних дисциплін сприяє більш міцному засвоєнню програмного матеріалу [Кулішов, с. 27]. Безперечно, такий підхід сприяє кращому засвоєнню знань і для учнів із особливими освітніми потребами.

Інтеграція забезпечує оптимальні умови для формування у здобувачів освіти цілісної системи уявлень про майбутню професійну діяльність, поглиблення знань, розширення

діапазону їх практичного застосування з метою реалізації професійних завдань. Важливою особливістю інтегрованого уроку є поєднання блоків знань із різних предметів, підпорядкованих одній темі. Зважаючи на це, постає потреба у чіткому визначенні основної мети, спрямованої на забезпечення цілісності навчання, формування знань на якісно новому рівні.

Інтегрований урок дозволяє моделювати діяльність у межах майбутньої професії. Здійснення внутрішньоциклової інтеграції можливе одним викладачем викладача у рамках вивчення однієї дисципліни за умов наявності спеціальної підготовки та викладання суміжних предметів. У такому випадку єдність теоретичної і практичної підготовки, розкриття міждисциплінарних аспектів праці сприяє зближенню навчального процесу і виробництва та формуванню професійного мислення завдяки інтеграції знань і способів діяльності, а також підвищенню інтересу учнів до обраної професії. Структура інтегрованого уроку зумовлюється поставленими цілями та завданнями, детермінується змістом навчання, особливостями діяльності учасників освітнього процесу.

Реалізація завдань, передбачених інтегративним заняттям, у повній мірі можлива за умов дисциплінованості, самостійності, ініціативності, тактовності учнів, а також умінь організовувати власну діяльність, зважаючи на заявлену мету і завдання. При цьому вагоме значення має інтегрована діяльність кожного учасника уроку: і педагогів, і учнів. Глибина, новизна, логічність і послідовність їх повідомлень, внесення своєчасних змін у навчально-пізнавальну діяльність учнів під час заняття, поєднання зусиль активних і пасивних учасників (інформаторів і слухачів) сприятиме реалізації поставлених цілей та завдань інтегрованого уроку.

Важливим є підведення підсумків заняття разом з учнями. При цьому слід керуватися певним алгоритмом:

- визначення кореляцій між практично досягнутими результатами та визначеними заздалегідь цілями та завданнями уроку, пошуки відповіді на питання, чи був реалізований у повній мірі зміст уроку (якщо ні, то в якій мірі – фрагментарно чи взагалі не є реалізованим);
- оцінювання кращих робіт учнів, враховуючи засади інтеграції знань;
- аналіз допущених помилок у роботі, виявлення потенційних можливостей для зростання ефективності інтегрованого уроку та, відповідно, підвищення рівня навчальних досягнень учнів

В чому цінність інтегрованих курсів для забезпечення ефективності інклюзивного навчання? Насамперед, в тому, що при розробленні інтегрованих курсів за індивідуальною програмою розвитку враховуються індивідуальні особливості кожного учня, зокрема, наявний рівень компетенцій (знань, умінь і навичок), а також освітні труднощі, виявлені у закладі освіти, – інтелектуальні, функціональні, фізичні, навчальні. Так забезпечується реалізація важливого завдання: «задовольнити особливі потреби кожної дитини ... та передбачати її самостійну участь у процесі отримання знань» (Болдирева). Окрім того, інтеграція стає ваговим інструментом для соціалізації – процесу і результату засвоєння загальноприйнятих норм і правил поведінки, ціннісних орієнтацій, соціальних ролей.

Водночас, втілення означених завдань неодмінно супроводжується цілою низкою складнощів, оскільки потребує клопіткої праці, високого професіоналізму та ерудованості, а також дотримання цілої низки дидактичних принципів – «професійної спрямованості, зв'язку теорії із практикою, доступності, послідовності, наочності, мотиваційного забезпечення навчання» (Кулішов). Додаткові труднощі додає і потреба в адаптації та модифікації навчального матеріалу та необхідність «оволодіння громадянами знаннями, вміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури» (Закон України «Про професійно-технічну освіту», 1998).

Підготовка інтегрованих занять потребує врахування особливостей сприйняття учнів із тими чи іншими психофізичними порушеннями. Однак не завжди штат закладу професійної (професійно-технічної) освіти є забезпеченим фахівцями у сфері спеціальної освіти.

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку)

Інтегративна основа зв'язку між спеціальними дисциплінами та виробничим навчанням, між загальноосвітньою та професійною підготовкою, взаємозв'язки в роботі між викладачами спеціальних предметів і майстрами виробничого навчання, педагогами загальноосвітніх дисциплін сьогодні є запорукою якісної підготовки кваліфікованих робітників, в тому числі і здобувачів освіти із особливими освітніми потребами.

Впровадження інтегрованих занять у системі інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти дозволяє забезпечити цілісну систему знань і умінь, посилити профілізацію навчання.

Дане дослідження не вичерпує повністю порушеної проблеми та може бути продовжено у таких напрямках, як розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки інтегрованих занять для учнів із особливими освітніми потребами в інклюзивних групах.

Список використаної літератури

1. Бібік Н. Інтегроване навчання: модус застосування в початкових класах // Редакційна колегія. 2021. С. 11. <https://lib.iitta.gov.ua/724572/3/Бібік%20Н.М.%20березень.pdf>
2. Болдирева В. Е. Інтеграція та інклюзія як основні моделі навчання дітей з особливими освітніми потребами / В. Е. Болдирева // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. 2012. № 9. С. 10-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apnvlop_2012_9_3
3. Кулішов В.С. Теоретичні і методичні аспекти проведення інтегрованих занять у закладі професійної освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2021. 68 с.
4. Лакоценина Т.П. Современный урок. Часть 6: Интегрированные уроки. Научно-практич. пособие для учителей, методистов, руководителей учебных заведений, студентов пед. учеб. заведений, слушателей ИПК. Р: Изд-во «Учитель», 2008. 256 с
5. Пометун О. І. Інтегроване навчання історії: підходи і проблеми./Актуальні проблеми історії, 51-55 2021. с. 51. URL: https://lib.iitta.gov.ua/725054/1/Пометун%20О.%20із%20Макет_Збірник%20конференції%20Актуальні%20проблеми%20історії-2.pdf
6. Постанова Кабінету Міністрів України №957 від 15 вересня 2021 р. «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» /База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України №636 від 10 липня 2019 року «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» /База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-п#Text>
8. Собко Я. М. Теоретико-методичні основи впровадження інтегративних курсів у професійно-технічній освіті : навчально-методичний посібник / Я. М. Собко. Львів: Норма, 2014. 136 с.

INTEGRATED LESSONS IN THE INCLUSIVE LEARNING SYSTEM: EXPERIENCE, REALITIES AND PROSPECTS

Iryna Kucherak

Introduction. У статті розглядається питання впровадження інтегрованих занять в системі інклюзивного навчання, окреслено основні напрями та принципи впровадження інтегрованих занять в системі інклюзивного навчання, проаналізовано можливості інтеграції задля посилення ефективності освітнього процесу.

Purpose. Метою публікації є окреслення основних напрямів та принципів впровадження інтегрованих курсів в системі інклюзивного навчання, а також аналіз можливостей інтеграції задля посилення ефективності освітнього процесу в умовах реалізації інклюзивного навчання.

Methods. Для досягнення мети застосовувався комплекс методів дослідження: теоретичні (аналіз наукової літератури, педагогічного досвіду та результатів діяльності), емпіричні (анкетування, опитування, бесіди).

Results. Акумулюючи культурні надбання сучасності, освіта змінює свою спрямованість від орієнтованості на знання до зосередженості на розвитку потенційних можливостей особистості. У таких умовах унікальність та компетентність фахівця постають як пріоритетні цінності. Водночас, зростання потреби у розв'язку комплексних проблем посилює доцільність синтезу знань із різних галузей. Можливості для реалізації означеного передбачені впровадженням інтегрованих занять у системі інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Таке впровадження дозволяє посилити профілізацію навчання, забезпечити появу нових можливостей для досягнення цілісності засвоєння системи знань і умінь у розрізі обраної професії.

Інтеграція дозволяє переосмислювати загальну структуру організації навчання і підготовку учнів до сприйняття, розуміння та осмислення інформації, враховуючи особливості розвитку дитини із різними психофізичними порушеннями, постаючи якісно відмінним від узвичаєного способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що уможливує системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках. Для реалізації основних завдань інклюзивного навчання інтеграція надає унікальні можливості і як спосіб навчання, і як дієвий інструмент формування знань, умінь та навичок завдяки об'єднанню сфер різних навчальних дисциплін та встановленню між ними логічних взаємозв'язків. Такий підхід особливо важливий, зважаючи на складнощі засвоєння навчального матеріалу учнями із психофізичними порушеннями розвитку: нестійку увагу; швидку втомлюваність; гіперактивність; низьку працездатність; несформованість мотивації до навчання; труднощі із застосуванням отриманих знань для реалізації поставлених завдань.

Originality. Дослідження дозволило визначити основні напрями та принципи впровадження інтегрованих курсів в системі інклюзивного навчання, проаналізувати можливості інтеграції для посилення ефективності освітнього процесу в умовах реалізації інклюзивного навчання.

Conclusion. Дане дослідження не вичерпує повністю порушеної проблеми та може бути продовжено у таких напрямках, як розроблення методичних рекомендацій щодо підготовки інтегрованих занять для учнів із особливими освітніми потребами в інклюзивних групах.

Ключові слова: інтеграція, інклюзія, інтегровані заняття, інклюзивне навчання, професійна (професійно-технічна) освіта